

Yunanistan’da Kimlik Üzerinden İnşa Edilen Haklar Söylemi

Kerem Aptourachim Oglou

PhD-c in International Relations at Trakya University, Mgr. Balkan, Eurasian, Central European Studies, Charles University, Human Rights Expert and Deputy Director - Culture and Education Foundation of Western Thrace Minority (CEFOM),
keremabdurahimoglu@hotmail.com
ORCID: 0009-0007-4171-8624

Dr. Pervin Hayrullah (Chairoula)

Director General
Culture and Education Foundation of Western Thrace Minority (CEFOM)
pervinc@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5091-1502

Özet

Yunanistan tarih sahnesine bağımsız bir devlet olarak çıktığı günden bu yana azınlık hakları konusu ile ilgilenmek durumunda kalmıştır. Bu çalışmada Yunanistan’ın azınlık haklarına yaklaşımı sosyal inşacı teori çerçevesinde ele alınmaktadır. Yunanistan’ın bağımsız devlet olarak kurulduğu günden bu yana azınlıklar politikasında kendi ulusal kimliğini inşa ve tarih anlatımı yaratma sürecinin rolü irdelenmektedir. Yunanistan’ın bağlı olduğu uluslararası azınlık ve insan hakları rejiminin tarihsel süreç içerisinde kendi kimlik ve tarih algılamaları ile nasıl dönüştürüldüğü, Batı Trakya Türk azınlığının maruz kaldığı hak ihlalleri analiz edilerek tartışılmaktadır. Çalışma Yunanistan’ın Batı Trakya Türk azınlığına karşı uyguladığı ulusal kimlik inkarı, dernekleşme özgürlüğü, eğitim ve müftülükler konusundaki hak ihlallerinin kendi kimlik ve tarih algılamaları ile inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Batı Trakya Türk Azınlığına karşı Yunan resmi söylemleri ve azınlığın hakları bağlamında uyguladıkları normatif çerçeve analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Türk azınlık, Batı Trakya, Türk Kimliği, İnsan Hakları, Müftülük.

The Discourse of Rights Constructed on Identity in Greece

Abstract

Since the day Greece emerged on the stage of history as an independent state, it has had to deal with the issue of minority rights. This study examines Greece's approach to

minority rights within the framework of social constructivist theory. The role of the process of constructing its own national identity and creating a historical narrative in Greece's minority policy since the day it was established as an independent state is examined. How the international minority and human rights regime to which Greece is affiliated has been transformed with its own identity and historical perceptions throughout the historical process is discussed by analyzing the rights violations suffered by the Turkish minority in Western Thrace. This study reveals that the violations of rights against the Western Thrace Turkish minority in Greece—such as the denial of national identity, restrictions on freedom of association, education, and the issue of muftis—are constructed based on Greece's perception of its own identity and history. In this context, the official Greek discourse towards the Western Thrace Turkish minority and the normative framework applied in relation to the minority's rights are analyzed.

Keywords: Greece, Turkish minority, Western Thrace, Turkish Identity, Human Rights, Mufti Office's.

Giriş

Yunanistan'ın azınlık ve insan hakları rejimi son yıllarda birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Bağımsız devlet olarak kurulduğu tarihten bu yana kendini Batı ile özdeşleştiren, Avrupa medeniyetinin ve demokrasinin başlangıç yeri olduğu anlatısını sürekli olarak dile getiren Yunanistan'ın azınlık ve insan hakları alanında bu anlatı ile bağdaşmayan uygulamaları tartışılmaktadır. Bu çalışma da esasen, Yunanistan'ın azınlık ve insan haklarına saygı konusunda ciddi yapısal sorunlara sahip oluşunun arkasında yatan nedenlere odaklanmayı amaçlamaktadır. Sosyal inşacı (konstrüktivist) yaklaşımın referans alındığı bu çalışmada Yunanistan'ın azınlık hakları alanında oluşturduğu normatif çerçeve ve uygulamalarında kendi ulusal kimlik inşası ve tarih yaratımı sürecinin rolünün araştırılması temel amaçlardandır. Bu doğrultuda Yunan resmi söyleminde ve azınlık hakları alanında oluşturduğu normatif çerçevede kullanılan dil söylem analizi yöntemi ile değerlendirilecektir. Yine Yunan devletinin insan ve azınlık hakları rejiminin nasıl ve hangi prensipler üzerine kurulduğu irdelenecektir. Çalışma Yunanistan'ın Batı Trakya Türk azınlığına karşı uyguladığı ulusal kimlik inkarı, dernekleşme özgürlüğü, eğitim ve müftülükler konusundaki hak ihlallerinin kendi kimlik ve tarih algılamaları ile inşa edildiği hipotezini sınamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümü teorik çerçeve oluşturmak amacıyla sosyal inşacı yaklaşıma odaklanmaktadır. Daha sonra bu çerçevede azınlık ve insan haklarının tarihsel gelişim süreci, Yunan ulusal kimliğinin inşası ve Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıktığı günden bu yana bağlı olduğu azınlık hakları rejimi tartışılmaktadır. Bu temel çerçevede, Batı Trakya Türk azınlığının etnik kimliğinin inkârı, dernekleşme özgürlüğü, eğitim ve Müftülük sorunlarının analizini yapılmaktadır. Makale sonuç değerlendirmesi ve kaynakça ile son bulmaktadır.

Politika Yapımında İnşacı Anlayış

Politika yapım süreçlerinin değerlendirilmesinde, çok uzun yıllar boyunca devlet merkezli ve devletleri ana-yegâne aktör olarak temel alan realist yaklaşım hakim olmuştur. Devlet politikalarının değerlendirilmesinde realist yaklaşım, ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi için maddi çıkar ve askeri gücü temel almaktadır. Ancak 20. Yüzyılın son çeyreğinde uluslararası sistemde yaşanan değişimler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu uluslararası düzenin yıkılmasıyla birlikte, devletlerin politika yapım süreçlerinin değerlendirilmesine de yeni yaklaşımlar getirmiştir.

Bu dönemde gelişim gösteren sosyal inşacı yaklaşım, devletlerin politika yapım sürecini sadece maddi çıkar ve askeri güç faktörleri ile değil, kimlik, kültür, söylem ve bu kavramlar tarafından çerçevelenen normların belirleyici etkisinin olduğu bir çerçevede açıklamayı önermiştir. Bu doğrultuda sosyal inşacı yaklaşım uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeleri ve devletlerin politikalarını açıklarken “Nedir?” sorusu yerine “Nasıl?”, “Nasıl mümkün oldu?” sorularına cevap aramaktadır (Fierke, 2013: 194).

Sosyal inşacı yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilen Alexander Wendt, devletlerin dış politikalarının yalnızca uluslararası sistemin yapısı, maddi çıkarlar ya da askeri güç gibi unsurlarla açıklanamayacağını savunur. Wendt'e göre, devletlerin kimliği, tarihsel deneyimleri, kültürel kodları ve toplumsal yapıları bu politikaların oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır (Wendt, 1992). Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde anlam, normlar ve kolektif kimliklerin önemine vurgu yaparak realist ve liberal teorilerin ötesine geçmektedir. Böylelikle sosyal inşacı görüşün temel özelliklerinden biri olarak, kimlikler ve çıkarlar, özneler arası eylemler tarafından oluşturulduğundan, devletlerin politikaları ve toplumsal olaylar da verili değil sosyal olarak inşa edilen bir sürecin sonucudur. Bu yaklaşıma göre devletlerin davranışları değişmez çıkarları üzerinden değil sürekli değişkenlik arz edebilen kimlikler, normlar üzerinden şekillenir. Böylelikle de sosyal gerçeklik yaratılmış olur (Wendt, 1999: 20–23, 224–227).

Sosyal inşacı yaklaşım, sosyal olarak yaratılan yapıların üç temel ögesini; paylaşılan bilgi (shared knowledge), maddi kaynaklar (material resources) ve eylemler-uygulamalar (practices) olarak tanımlar. Paylaşılan bilgi, sosyal yapıların ortak anlayış, beklenti ve bilgilerini ifade eder; bu özellikler aktörü belirli yaratılmış düzen içinde konumlandırır. Aynı şekilde, aktörler arası ilişkilerin çatışmacı mı yoksa işbirlikçi mi olacağını da bu düzen belirler. Sosyal yapıların maddi kaynaklar boyutu ise bireylerin nesnelere ya da diğer aktörlere karşı tutumlarının nasıl şekillendiği ile ilgilidir. Wendt'e göre, bir bireyin başka bir aktöre karşı tutumu, o aktörün birey için ne anlam ifade ettiği ile doğrudan ilişkilidir (Wendt, 1999: 139–143). Eylemler ise sosyal yapıların sadece zihinsel temsiller ya da maddi koşullar değil, uygulamalar yoluyla inşa edildiğini vurgular. Bu üç ögeye, uygulamaların oluşumunu etkileyen ve bilgi ile maddi kaynakların paylaşımında kritik rol oynayan söylem kavramı da dahil edilebilir (Wendt, 1999:140–147).

Özetle ifade etmek gerekirse sosyal inşacı yaklaşım, politika yapım süreçlerinin, aktörlerin kendi ve öteki kimlik algılamalarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilen, bu kimlik algılamaları ile var olan bilgiler ve ortak anlayış çerçevesinde, yaratılmış belirli bir düzen içinde sabitlenmiş normların etkileşimi ile inşa edilen bir sosyal süreç olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Sosyal inşanın gerçekleşmesinde ise söylem kritik rol oynar.

Bu bağlamda, sosyal inşacı yaklaşım, birey ve topluluk haklarının sabit hukuki normlar olmaktan ziyade toplumsal süreçlerin ürünü olan değişken kavramlar olduğunu ileri sürer. İnsan hakları ve azınlık hakları da bu süreçte kültürel, tarihsel ve politik koşullar altında şekillenen birer normatif yapı olarak ele alınmaktadır. Yunanistan'ın ulusal kimlik ve tarih algılamaları çerçevesinde Batı Trakya Türk azınlığının azınlık ve insan hakları üzerine inşa ettiği yaklaşım ve politikalara geçmeden önce, azınlık ve insan haklarının inşacı perspektiften gelişim sürecinin değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Azınlık ve İnsan Hakları

Azınlık hakları, toplumsal ve siyasal olarak yaratılma sürecinden bağışık olmamakla beraber, eski bir kavramdır. Modern tarih bize, Batı Avrupa'nın 16. Yüzyılda Orta Çağ'ın siyasal bölünmüşlüğünün mutlakiyetçi krallıklara evrilmesi ve dinsel bütünlüğünün parçalanarak Vatikan'ın din üzerindeki mutlak egemenliğinin sona ermesiyle, ilk kez dinsel azınlıklar ile tanıştığını söyler. Vatikan'ın din üzerindeki belirleyici rolünden bağımsızlığını ilan eden mutlakiyetçi krallıkların, Katolik ve Protestan ülkelere bölünerek, birbirleri üzerinde kendi mezhep anlayışını hâkim kılmayı amaçlayan, din-mezhep savaşları sonucunda, dinsel azınlıkların ortadan kaldırılamayacağını anlaşılmaya, daha sonra ulusal azınlıkların korunmasına da bir prototip oluşturacak ilk azınlıkları koruma belgesi olan 1598 Nant Fermanı çıkarılmıştır. Fransa tarafından, ülkesinde yaşayan Protestan uyruklar için çıkarılan bu ferman, saray ve Paris dışında vicdan ve din özgürlüğü, medenî ve siyasal hak eşitliği, memuriyetlere atanma, kendi dininden yargıçlar tarafından yargılanma vb. gibi haklar tanımıştır (Oran, 1986: 23-24).

Öte yandan azınlık hakları kavramının Batı Avrupa'nın gündeminde dahi olmadığı XV. yüzyıl ortalarında, Avrupa'nın güneydoğusunda, giderek güçlenerek Osmanlı Devleti kendi ülkesinde azınlık hakları alanında çağın çok ilerisinde bir koruma mekanizması geliştirmiştir. Avrupa'dan çok farklı bir Türk-İslam medeniyeti anlayışına sahip olan Osmanlı Devleti 15. Yüzyılda Avrupa ortalarına kadar ulaşmış ve tabiiyetinde bulunan birçok milleti ve dinsel grubu bir arada asırlarca yaşatabilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin toplumsal organizasyonunun temeli olan "Millet Sistemi" ile Müslüman olmayan cemaatlere kendi dinleri, dilleri ve kimliklerini tamamen muhafaza ederek yaşayacakları önemli bir özerklik sağlamıştır (Oran, 1986: 26).

Azınlık kavramının Avrupa'da önem kazanması, 17. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesiyle ve büyük Avrupa devletlerinin kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin haklarının koruyuculuğunu üstlenmesiyle mümkün olmuştur. Bu bağlamda "Doğu Meselesi"

ortaya çıkmış, özellikle Karlofça (1699), Pasarofça (1718), Belgrad (1739) ve Küçük Kaynarca (1774) Antlaşmaları'yla başta Rusya olmak üzere büyük Avrupa devletlerine, Osmanlı'daki gayrimüslim halklar üzerinde nüfuz kurma imkânı doğmuştur. Bu antlaşmalar, modern anlamda azınlık haklarının uluslararası düzleme taşındığı erken örnekler olarak değerlendirilebilir (Oran, 2001: 53–55).

19. yüzyıla gelindiğinde Büyük Devletler, Fransız Devrimi'yle bütün Avrupa'ya yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle ayaklanan Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim cemaatlerinin hamiliğini üstlenmişlerdir. Kendilerine biçtikleri, Osmanlı tebaası olan gayrimüslim ve Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmış Yunanistan gibi küçük ulus-devletlerde kalan Müslüman cemaatlerin koruyuculuğu rolünü, çökmekte olan Osmanlı Devleti'ne ve yeni kurulan küçük ulus-devletlere kabul ettirmişlerdir. Böylelikle azınlıklar meselesi, tarihte ilk kez bu kadar yoğun olarak uluslararası ölçekte tartışılmıştır. Diğer taraftan Büyük Devletlerin çıkarlarına ve Osmanlı Devleti'ni parçalama amaçlarına uygun olarak gayrimüslimleri korumaları, Osmanlı Devleti bünyesindeki milliyetçi-ayrılıkçı hareketlerin yükselmesine ve sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına, büyük kitlesel kıyım ve göç dalgalarına neden olmuştur (Abdurahimoğlu, 2021: 318).

Bu süreç Birinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa topraklarında iki büyük imparatorluğun, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının dağılması ve bu çokuluslu imparatorlukların topraklarının mirasçısı olarak ortaya çıkan ulus-devletlerin, sınırları dâhilinde önemli azınlık gruplarını da miras edinmeleri ile sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası konjonktürde azınlık hakları meselesi bir kez daha uluslararası toplumu meşgul eden önemli bir konu olmuş ve bu konuda tarihte ilk kez evrensel bir koruma sistemi amaçlanarak Milletler Cemiyeti (MC) çatısı altında bir azınlık hakları rejimi geliştirilmiştir.

Ancak bu rejimin, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin siyasî çıkarları esasına dayalı bir rejim olması ve mağlup devletleri cezalandıran bir anlayışla temellendirilmesi nedeniyle, evrensel bir mekanizma geliştirmede başarısızlığa uğradığı söylenebilir. MC sistemi Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında ne bağımsızlıklarını yeni kazanan ulus-devletlerde istikrarın sağlanmasında, ne de bu devletlerin miras aldıkları azınlıkların haklarının ve varlıklarının korunmasında etkili olabilmiştir (Abdurahimoğlu, 2021: 317-318).

Aksine MC sisteminin etkisiz yapısı İkinci Dünya Savaşına giden sürece engel olamamıştır. MC sistemi Almanya gibi mağlup devletleri de cezalandıran birtakım hükümler getirmiştir. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver devletleri ve bu güçlerin yanında yer alan devletler azınlıklar konusunu etkili bir şekilde manipüle etmiştir. Örneğin Adolf Hitler saldırgan politikalarını ve işgal meşruiyetini, Almanya dışında kalmış büyük Alman azınlık gruplarını öne sürerek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda bir yandan MC'nin etkisiz azınlık rejimi diğer yandan da İkinci Dünya Savaşı sırasında azınlıkların işgal nedeni olarak kullanılması savaş sonrası

uluslararası sistemi azınlık haklarına karşı çekingen bir duruş sergilemeye itmiştir (Kuklik & Petras, 2017).

Diğer taraftan ise İkinci Dünya Savaşı sırasında işlenen insanlık suçları, savaş sonrası yapıyı MC'nin azınlık hakları rejiminden farklı olarak yeni bir insan hakları anlayışını geliştirmeye yönlendirmiştir. Aslında modern insan hakları düşüncesi, genellikle aydınlanma felsefesine dayandırılrsa da inşacı düşünce bu hakların tarihsel bağlamda Batı merkezli bir gelişim sürecine dayandığını ve evrensellik iddiasının tartışmalı olduğunu öne sürer (Mutua, 2001; Donnelly, 2003).

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı ile çöken Milletler Cemiyeti'nin azınlık hakları rejiminin yerini, yeni bir uluslararası mekanizma olan Birleşmiş Milletler (BM) sistemi almıştır. Bu bağlamda, insan haklarının uluslararası sistemde kurumsallaşması savaş sonrası dönemde gelişmiş; bu süreç, siyasal ve toplumsal faktörlerin sonucunda şekillenmiştir. Savaş öncesinde yaşanan deneyimler ve savaş sırasında gerçekleşen insanlık dışı kıyımlar, savaş sonrasında kurulan uluslararası düzene evrensel bir insan hakları normatif çerçevesi oluşturma zorunluluğu getirmiştir. Bu nedenle, insan hakları söyleminin dayandığı temel varsayım, hakların doğal olduğundan ziyade, tarihsel süreçte siyasal ve toplumsal dinamiklerle inşa edildiği ifade edilebilir (Oran, 2001: 59–63).

Nitekim savaş sonrası dönemde azınlık haklarına mesafeli bir duruş sergileyen uluslararası toplum 1990'lı yılların başlarında sosyalist blokun çöküşü esnasında özellikle Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan etnik çatışmalarla azınlık hakları konusuna tekrar eğilmiştir. Bu siyasal ve toplumsal dönüşüm süreci sonunda yine azınlık hakları alanında 1992 yılında BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, 1998 yılında ise AK Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi kabul edilmiştir (Oran, 2001: 78–81).

20. yüzyıl boyunca siyasal, toplumsal dönüşümler sonucu inşa edilen azınlık hakları rejimine, Birinci Dünya Savaşı sonrasında MC sistemi ile uluslararası bir hüviyet kazandırılmak istenmiştir. MC sisteminin fonksiyonel başarısızlığı ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde yaşananlar, savaş sonrası uluslararası toplumu azınlık hakları kavramına mesafeli durmaya ve uluslararası bir insan hakları rejimi yaratmaya itmiştir. Sonuç olarak 1990'lı yıllardaki siyasal, toplumsal süreçler azınlık haklarının tekrar uluslararası toplumun gündemine alınmasına ve savaş sonrası oluşturulan uluslararası insan hakları rejimine dahil edilmesine neden olmuştur.

Haklar Tanımında Yunan Ulusal Kimliği

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulması bu makalenin bir önceki başlığında detaylandırılan 19. Yüzyıl Avrupa'sında gelişen azınlıklar konusuyla yakından ilgilidir. Nitekim Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin dilsel, dini ve kültürel özerkliğe dayanan, geniş haklara sahip bir azınlığı iken, başta Rusya olmak üzere büyük Avrupa Devletlerinin desteği ile kurduğu bir devlet örneğidir (Clogg, 1992: 7–45).

Bu örnekte konumuzla da ilgili olarak önce devletin kurulduğu ve sonra Yunan ulusunun yaratıldığı tezini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, Osmanlı Devleti içindeki Ortodoks-Rum milletinin bağımsız bir devlet olarak altında toplanacağı kendilerine ait tarihi, coğrafi bir ülkesi bulunmamaktadır. Anadolu içlerinde, Karadeniz’de, Adalar Denizi’nde ve Rumeli’de dağınık bir şekilde yaşayan Ortodoks-Rum azınlıkların gerek demografik elverişlilik açısından gerek ortak tarih, ortak etnik köken- dil ve ortak kültüre dayalı bir devlet kurmak için ortak bir ulusal bilinç özelliklerini taşıdıklarını söylemek güçtür (Clogg, 1992: 23–35). Bu durum 1821’de Mora’da başlatılan Yunan İsyanında kendini en belirgin şekilde göstermiştir. Bugün birçok tarih araştırması Yunanistan’ın 1830 yılındaki bağımsızlığına giden süreçte önemli rol oynayan 1821 Yunan İsyanının bir ulusal bilinç etrafında gelişim göstermekten öte, sosyal ve ekonomik sebeplerle Yunanca dahi bilmeyen, Arvanit, Arnavut, Ulah, Yunan, Karakaçan gibi etnik gruplardan oluşan köylü dağ-çetecileri tarafından yürütüldüğünü ortaya koymaktadır (Clogg, 1992: 40–55; Koliopoulos & Veremis, 2002: 12–35).

Her ne kadar Yunan İsyanının Avrupa siyasetinde yol açtığı siyasal toplumsal gelişmeler sonucu, Batı Avrupa’da milliyetçilik fikirleri ile yetişmiş Yunan aydınlarının bağımsızlığa giden sürece dahli söz konusu olsa da isyan edenlerle aydınlar arasında ulusal bilinç birliğinin varlığından söz etmek olanaksızdır. Nitekim Fransız Devrimi’nin getirdiği laisizm etkisinde bir milliyetçilik anlayışıyla hareket eden Yunan aydınlarının hayalini kurduğu ulusal kimlikle, Osmanlı Devleti içinde sahip olduğu dini özerklik ve tüm Rum-Ortodokslar üzerindeki etkisini kaybetmek istemeyen Rum Kilisesi ve Osmanlının vergi yüküne karşı ayaklanan isyancı köylülerin davası birbiriyle örtüşmemektedir (Koliopoulos & Veremis, 2002: 20–40).

Bu doğrultuda Büyük Devletlerin desteğiyle 1830’da kurulan tarihteki ilk Yunan devletinin ulusal kimlik inşası, bu farklı kimliklerin yaratılmış bir Ortodoks-Helen kimliği altında eritilmesiyle gerçekleşmiştir. İlk dönemlerde seküler bir Yunan milliyetçiliği yaklaşımına karşı olan Rum-Ortodoks kilisesi, dini Yunan milliyetçiliğinin ayrılmaz bir bileşeni yapmayı başarmıştır. Bu konuda 1833 yılında kendini Otosefal ilan eden Yunanistan Kilisesi, Yunan ulusal kimliğinin yaratımında Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu ile modern Yunan devleti arasında köprü kurarken, seküler milliyetçi Yunan aydınları ise Avrupalı devletlerin antik Akdeniz halklarını Avrupa medeniyetinin kurucusu ve modern Yunanistan’ın Grek ataları olduğuna dayalı anlatısını benimsemişlerdir (Millas, 2010: 14-15).

Helen-Ortodoks sentezi ile ortak bir ulusal kimliğe büründürülen bu iki tarih anlatısının da ortak ötekisi ise Türklerdir. Modern Yunanistan’ın resmi tarih anlatısına göre antik çağlardan bugüne kadar devam eden Yunan medeniyeti, Türkler tarafından 400 yıl boyunca kesintiye uğratılmıştır. Yunan tarih yazını Osmanlı Devleti dönemini 400 yıllık esaret olarak adlandırmaktadır. Böylelikle Yunan ulusal kimliğinin yaratılmasında ve konsolide edilmesinde bir “öteki” “bizden olmayan” ve “Helenizm”in düşmanı olarak Türklerin varlığı önemlidir (Heraklides, 2011: 14-15).

Bu konuda Mora'da ve daha sonra Yunanistan'ın genişletildiği topraklarda, bu tarih anlatısı ve dini Ortodoks kimliği, ulusal kimliğin yaratılmasında etkili olmuştur. Bugün Yunanistan'da yaşayan farklı etnik kökenlere sahip Ortodoks halkların tek bir Helen kimliği ve kültürü altında eritilmesi kilisenin Helen-Ortodoks milliyetçiliğinin asli kurumu olması ve antik çağdan günümüze kadar uzanan bir Yunan medeniyeti tarih anlatısı ile gerçekleştirilmektedir.

Yunanistan'da Azınlık Hakları'nın Gelişimi

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulması ve ulusal kimliğini inşa süreci bugün uyguladığı ve normatif çerçeve kazandırdığı azınlık hakları politikasının anlaşılması açısından da önemlidir. Nitekim 1830'da kurulduğu günden bu yana Yunanistan'ın azınlık politikası bu tarih anlatısı üzerinden yaratılan kimlik çerçevesinde şekillenmiştir. Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak ilan eden 1830 Londra Protokolü, Yunanistan ülkesinde yaşayan Müslümanların can ve mal güvenliklerinin güvence altına alınmasını öngörmüştür (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017: 52). Ancak Londra Protokolü'nün yürürlüğe girdiği dönemde geçerli olan Yunanistan'ın ilk anayasası, Yunan vatandaşlığını Ortodoks-Hristiyan olma ve Osmanlı'ya karşı savaşma şartına bağlıyordu (Koliopoulos & Veremis, 2002: 60–80). Bu ilk anayasada hâkim olan Yunan-Ortodoks ulusal kimliği ve homojen bir ulus devlet yaratma anlayışının Yunanistan'ın sonraki iki asrı boyunca da farklı kimliklere ve azınlıklara karşı yaklaşımında belirleyici olduğu söylenebilir.

Nitekim Londra Protokolü ve sonrasında çıkarılan yasalarla her ne kadar Yunanistan topraklarında yaşayan Müslüman-Türklerle bazı vatandaşlık hakları verilmiş olsa da 1881 yılındaki genişlemeye kadar olan Yunanistan topraklarında çok az sayıda Müslüman-Türk barınabilmiştir (Tsitselikis, 2012: 27-34). Böylelikle, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak, ilk kurulduğu yıllardan itibaren azınlık hakları rejimi, yaratılan kimlik ve tarih algılamalarından bağımsız gelişmemiş ve bu anlayışla farklı kimlikleri yok etmeye yönelik bir politika izlemiştir.

Öte yandan 1881 İstanbul Sözleşmesi ile Alasonya, Arta Köprüsü'ne kadar olan bölge ve Teselya Yunanistan'a bırakılmıştır. Bu yeni topraklarla birlikte, büyük bir Türk-Müslüman topluluğu da Yunanistan egemenliği altında kalmıştır. 1881 İstanbul Sözleşmesi Yunanistan'a katılan yeni ülkelerde yaşayan Türklerin haklarını 1830 Londra Protokolü'ne göre daha kapsamlı bir şekilde düzenlemiştir. Bu sözleşme ile ilk kez İslam (Türk) Cemaatleri tanınmış, Türk vakıfları ve müftülükler tüzel kişilik kazanmıştır. Yunanistan İstanbul Sözleşmesi ile Türk Örf ve Adet Hukukunu kendi idari ve hukuki düzenine dahil etmeyi yükümlenmiştir. Böylelikle, Yunanistan egemenliği altında kalan topraklarda yaşayan Türklerin, kültürü ve toplumsal düzeni uluslararası bir sözleşme ile güvenceye alınmıştır (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017: 53). Yunanistan'da kalacak Türk-Müslüman azınlığın haklarını ve statüsünü belirleyen bu uluslararası sözleşme de yine toplumsal gerçeklikler ve kimlikler göz önünde bulundurularak inşa edilmiştir. Bu çerçevede, öncelikle hâkim unsur konumundan azınlık statüsüne düşen Türklerle, kendi toplumsal organizasyonlarında, bir özerklik

verilmiştir. Bu uluslararası sözleşme ile Türklerin toplumsal düzeni ve hiyerarşisi Yunan devleti tarafından tanınmıştır. Sözleşme ile ilgili bir diğer önemli husus da yükümlülüklerinin ileride Yunanistan’a dahil edilecek topraklarda yaşayan Türkleri de kapsamasıdır. Böylelikle Yunanistan İstanbul Sözleşmesi ile bugün dahi bağlıdır.

Balkan Savaşlarıyla Osmanlı Devleti Avrupa’daki topraklarının neredeyse tamamını kaybetmiştir. Balkan Savaşları sonucunda 1913 Atina Barış Antlaşması Osmanlı Devleti ile Yunanistan Krallığı arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Yunanistan Girit, Yanya, Selanik, Serez, Drama gibi Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeleri egemenliği altına alarak topraklarını çok büyük ölçüde genişletmiştir. Balkan Savaşlarından sonra Yunanistan’ın egemenliğine geçen ve daha sonra geçecek olan topraklarda yaşayan Türklerin haklarını Atina Barış Antlaşması 2, 11 ve 12. maddeleri ile 3 Numaralı Protokol’ün 6-14 maddelerinde düzenlemiştir. Atina Barış Antlaşması 4213 sayı ve 14.11.1913 tarihli yasa ile Yunanistan Meclisi tarafından onaylanmıştır (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017: 56).

1913 Atina Barış Antlaşması ile Yunanistan’ın topraklarında yaşayan Türk-Müslüman Azınlığa karşı 1830 Londra Protokolü ve 1881 İstanbul Sözleşmesi ile üstlendiği yükümlülükleri teyit edilmekte, Türk Azınlığın öncelikle Yunan çoğunluk ile eşit vatandaşlık hakları garanti edilmektedir. Atina Antlaşması hükümlerinin düzenlediği bir diğer önemli husus da Yunanistan topraklarında yaşayan Türklere kültürel, dini, toplumsal düzen ve eğitim alanlarında tam bir özerklik hakkı verilmesidir. Türk Azınlığın kimliğinin ve kültürünün korunarak yaşatılmasında başat rol oynayacak eğitim kurumlarının kurulması, vakıfların varlığının devam ettirilmesi, Türk örf ve âdet hukukunun korunması çok önem taşımaktadır. Yine tüm bu kurumların yönetimi ve gözetiminde Türk Azınlığın seçimle belirleyeceği liderler (Müftüler) öngörülmüştür. Bugün Batı Trakya Türklerinin vakıf mallarının korunması ve idaresi, Müftü seçimlerinin yapılması ile ilgili taleplerinin ilk dayanak noktası 1913 Atina Barış Antlaşması’dır.

Atina Barış Antlaşması Türk söylemine göre “Yunanistan’a terk edilen topraklarda”, Yunanlıların söylemine göre ise “Yeni ülkelerde” kalan Yunan uyruklu Müslüman Türklerin korunmasına ilişkin, “ilhak edilen ülkelerde uygulanacak hukuk ve bunların yargılama ve örgütlenmesi hakkında” 1914 tarih ve 147 sayılı yasa, Yunan meclisince kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Öte yandan 1913 Atina Antlaşması’nın hükme bağladığı Başmüftülük oluşturulması ve Müftü seçimlerini öngören 2345 sayılı yasa Yunan Meclisi tarafından ancak 1920 yılında çıkarılabilmektedir (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017: 56).

Bu yasa 1991 yılında çıkarılan ve Atina Antlaşması’nın hükümlerine aykırılık teşkil eden 1920/1991 sayılı yasa ile ilga edilene kadar yürürlükte kalmıştır. Atina Antlaşması bugün dahi Yunanistan için bağlayıcılığını sürdürmektedir. Atina Antlaşması’nın hükümlerinin daha sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile ilga edildiği savı Yunanistan Yüksek Mahkemesi kararları ile çürütülmüştür. Yunanistan Yüksek Mahkemesi Arios Pagos 1980, 2000, 2007, 2013 yılında verdiği kararlarda 1913 Atina Antlaşması’na atıf

yaparak yürürlükte olduğunu teyit etmiştir. Dolayısıyla 1913 Atina Barış Antlaşması Batı Trakya Türklerinin azınlık hakları ile ilgili temel bir uluslararası belge olmayı sürdürmektedir.

Batı Trakya Türklerinin haklarını koruyan bir diğer uluslararası belge ise Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Sevr Antlaşması'dır. Antlaşma bir yanda Yunanistan Krallığı diğer yanda ise İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, ittifak ve birleşik güçler arasında 10 Ağustos 1920 de Fransa'nın Sevr kasabasında imzalanmıştır. Yunan Sevri olarak bilinen bu antlaşma Yunanistan'a katılacak geniş topraklarda yaşayan ırksal, dinsel ve dilsel azınlıkların korunmasına sağlar. Yunan Sevri içerik açısından çok farklı olduğu Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşının galip devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması ile karıştırılmamalıdır. Nitekim Osmanlı Devleti'ni parçalayan ve Türkleri esarete mahkûm eden Sevr Antlaşması Osmanlı Devleti'nin halefi olan Türkiye Cumhuriyeti için geçerli ve bağlayıcı değilken, konumuzun kapsamına giren Azınlıkların Korunmasına Dair Sevr Antlaşması Yunanistan için geçerli ve bağlayıcıdır (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017: 59).

Bu Uluslararası Antlaşma ile Yunanistan daha önce de 1830 Londra Protokolü, 1881 İstanbul Sözleşmesi ve 1913 Atina Antlaşması ile yükümlülük altına girdiği topraklarında yaşayan Türklerin, eşit vatandaşlık haklarını, dinlerini, dillerini, kültürlerini koruyup yaşatma hakkını, sosyal düzenlerini ve kurumlarını idame ettirme hakkını sağlamak sorumluluk ve zorunluluğunu üstlenmektedir. Öte yandan bu antlaşma ile ilk kez MC gibi bir uluslararası örgüte antlaşma hükümlerinin korunması ve uygulanmasında garantör olma statüsü verilmiştir.

Azınlıkların Korunmasına Dair Sevr Antlaşma'sı Yunanistan tarafından 29 Eylül 1923 tarihinde onaylanmış ve EKA' 311 30.10.1923 sayı ve tarihli Yunanistan Hükümet Gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Burada önemli olan husus Sevr Antlaşması'nın Yunan Meclisi tarafından Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra onaylanarak yürürlüğe girmesidir. Böylelikle Yunanistan Lozan Antlaşması'nın azınlıkların korunması konusunda öngördüğü hükümlerden ayrı olarak kendini Sevr Antlaşması hükümleri ile bağlamıştır (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017: 59). Bu doğrultuda Lozan Antlaşması'nın Yunan Sevri'ni ilga ettiği tezi ileri sürülemeyecektir. Yine Sevr Antlaşması hükümlerinin daha sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile ilga olduğu tezini Yunanistan Yüksek Mahkemesi Arios 1333/2000 sayılı kararı ile Sevr Antlaşması'na atıf yaparak çürütmüştür. 1920 Sevr Antlaşması Yunanistan'da yaşayan diğer azınlıkların yanı sıra Türk Azınlığının da haklarını garanti altına alan önemli bir uluslararası metin olma vasfını sürdürmektedir.

Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde Türkiye, Britanya İmparatorluğu, Fransız Cumhuriyeti, İtalya Krallığı, Japon İmparatorluğu, Yunanistan Krallığı, Romanya Krallığı ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (Yugoslavya) arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'deki "gayri müslimler" ile Yunanistan'daki "Müslümanların" hakları düzenlenmiştir. 1923 Lozan Antlaşması'nın metninde 37. ile 44. maddeleri arasında Türkiye'de mübadele dışı tutulacak olan

İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da kalacak gayri müslim azınlıklara verilen haklar belirtilmiş 45. maddede ise aynı hakların Yunanistan'da kalacak Müslüman Azınlığa da tanınacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hususta antlaşma metninde Türkiye'de kalacak Yahudi, Ermeni ve Rum olmak üzere birden fazla gayri müslim azınlıklardan bahsedilirken Yunanistan'da kalacak tek bir Müslüman Azınlığa atıf yapılmıştır. Yine Yunanistan'da kalacak azınlığın Türk olduğu Lozan Müzakereleri sırasında defalarca vurgulanmıştır (Meray, 1993, Cilt 2: 126–152).

Lozan Antlaşması da öncesinde Yunanistan tarafından imzalanmış azınlık haklarını koruma anlaşmalarında olduğu gibi Batı Trakya Türk azınlığına, dilsel, dini ve kültürel alanlarda geniş bir özerklik tanımaktadır. Bu doğrultuda, Türk azınlık kendi sosyal ve eğitim kurumlarını kurma, var olanları özgürce yönetip denetleme, bu kurumlarda kendi anadilini konuşma ve kullanma hakkına sahip olmuştur. Yine eşit Yunanistan vatandaşları olarak muamele görme, kendi kimlik ve kültürünü yaşatma, kendi toplumsal yapısı ve hiyerarşisinde kendi örf ve adetleri doğrultusunda hareket etme özgürlüğü Lozan Antlaşması tarafından azınlığa verilmiştir. 1923 Lozan Antlaşması'nı destekleyici olarak Türkiye ile Yunanistan arasında 1951 Kültür Antlaşması ve 1968 Kültür Protokolü de imzalanmıştır. Bu sözleşmeler karşılıklı olarak Batı Trakya Türk azınlığı ve İstanbul Rum azınlığının eğitimindeki ihtiyaçlara cevap vermek üzere hazırlanmıştır. Bu doğrultuda azınlıkların eğitim alanındaki özerkliği bu sözleşmelerle desteklenmiştir (Hayrullah, 2020: 84).

Batı Trakya Türk azınlığının hakları 1923 Lozan Antlaşması ve öncesinde yapılan uluslararası anlaşmalar ve sonrasında yapılan ikili anlaşmalarla siyasal ve toplumsal süreçler sonucu inşa edilmiştir. Dönemin siyasal ve toplumsal ihtiyaç ve gerekleri göz önünde bulundurularak yapılan bu anlaşmalar daha sonra Yunanistan'ın kendi ulusal kimlik inşası ve tarih anlatıları yaratma süreci çerçevesinde amacına aykırı uygulama ve yasalarla dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda bu uluslararası ve ikili anlaşmalar Yunan kimlik ve tarih algılamaları üzerinden okunmaktadır. Bugün Batı Trakya Türk azınlığının itiraz ettiği hak ihlalleri Yunan ulusal kimlik inşası ve tarih anlatısı yaratımı süreci çerçevesinde oluşturulmaktadır. Çalışmanın devamında bu hak ihlalleri bu Yunan ulusal kimlik inşası ve tarih anlatımı yaratma çerçevesinden değerlendirilecektir.

Batı Trakya'da Türk Azınlık Haklarının Yunan Ulusal Kimlik İnşası Üzerinden Sınırlandırılması

Türk Kimliğinin Reddi

Bugün Yunanistan, ülkesinde herhangi bir ulusal azınlığın varlığını tanımamakta ve bu tutum, tarihsel olarak devletin kuruluş dönemine ve cunta rejimi döneminde “Ellas Ellinon Christianon/ Yunanistan Hristiyan Yunanlarıdır” anlayışıyla sloganlaştırılmış olan kimlik inşa politikalarına dayanmaktadır (Herczl, 1999: 118–122). Yunanistan resmi söylem olarak yaklaşık son 50 yıldır toprakları üzerinde resmi olarak sadece Batı Trakya'da yaşayan bir “Müslüman” azınlığın varlığını tanımaktadır. Bu söylemini de Lozan Antlaşması'nın azınlıkların statüsü ve hakları ile ilgili bölümünde Yunanistan'da

kalan “Müslüman azınlık” ifadesini kullanmasına dayandırmaktadır. Lozan Antlaşması’nın imzalanması sürecinde benimsenen dilin, dönemin toplumsal gerçekleri ve Osmanlı Devleti’nin toplumsal organizasyonunda geçerli olan kimlik olgusu göz önünde bulundurulmuş olduğu gibi, Yunanistan da Batı Trakya’daki Türk azınlığa karşı uyguladığı kimlik politikasında da kendi kimlik algılamaları ve toplumsal yapısı etkili olmuştur.

Yunan ulusal kimliğinin yaratımı sürecinde Türk kimliğinin Yunan ulusal kimliğini kurmada bir negatif öteki olarak konumlandırıldığını daha önce ifade etmiştik. Yunanistan’ın bugün Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlığın ulusal-milli kimliğini inkâr etmesi de bu perspektiften açıklanmaya müsaittir.

İlk olarak Yunanistan’ın son yıllarda benimsediği resmi söylem Lozan Antlaşması’nın Yunanistan’daki azınlıktan “Müslüman” azınlık olarak bahsederken İstanbul’da bırakılan azınlıktan ise “Rum/Yunan” azınlık olarak bahsettiği yönündeki savı kendi kimlik inşa süreci ile yakından ilgilidir (Δελτίο τύπου για το Μειονοτικό Γυμνάσιο Λύκειο Ξάνθης, 2025 – İskeçe (Xanthi) Azınlık Lisesi için basın bülteni, 2025). Nitekim Lozan Antlaşması Yunanistan’ın resmi söyleminin aksine Türkiye’de kalacak olan “Gayri-Müslim” azınlıklardan bahsederken Yunanistan’da bırakılan tek bir “Müslüman” azınlığa atıf yapmaktadır. Buna ek olarak Lozan Barış Müzakereleri sırasında Türk delegasyonu Batı Trakya’da azınlık statüsünde bırakılacak olan topluluğun etnik Türk kimliğinden açıkça söz etmektedir (Meray, 1993, Cilt 2: 126–152).

Yunanistan’ın bu söylemi, Yunan ulus kimliğinin inşa süreci politikaları çerçevesinde değerlendirilebilir. Böylelikle İstanbul’da bırakılan dini azınlıklardan bahsederken üç farklı etnik-dilsel-kültürel unsurun, Rum, Ermeni ve Yahudi toplumlarının hakları ve azınlık statüsü göz ardı edilmektedir. Yunan makamlarının Lozan’ın Batı Trakya’da “Müslüman” azınlığa atıf yaparken İstanbul’da etnik bir “Rum/ Yunan” azınlığından bahsettiğini savunması, Türkiye’deki tüm Gayri-müslim azınlıkları Rum-Yunan kimliği altında toplayarak 19. Yüzyıldan bu yana devam ettirdiği ulus inşa süreci anlayışı çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

Türk azınlığın ulusal-milli kimliğinin reddinin ikinci boyutu ise, Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olarak kurulduğu günden bu yana ulusal kimliğini Türkleri ve Türk kimliğini reddediş üzerine kurmuş olmasıdır (Heraklides, 2011: 14-15). Bu doğrultuda Yunan resmi görüşü ülkede var olan Türk kimliğini, Türk kültürünü temsil eden her mirası bir varoluşsal tehdit olarak algılamaktadır (Ömer, 2025). Buna ek olarak daha önce de bahsedildiği gibi Yunan vatandaşlığının Hristiyan-Ortodoks olma ve Osmanlıya karşı savaşma koşuluna bağlandığı, Yunanistan’ın ilk anayasasında olduğu gibi günümüz anayasasında ve mevzuatında da benzer bir anlayışa karşılık gelen bir yapı mevcuttur. Örneğin günümüz Yunanistan anayasası devletin dininin İstanbul Patrikhanesine bağlı Ortodoks-Hristiyanlık olduğunu söyler (ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. (2019, Aralık 24). ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ. <https://www.hellenicparliament.gr/el/>).

Yine 1990'lı yılların sonlarına kadar yürürlükte olan Yunan vatandaşlık yasasının 19. Maddesi Yunan makamlarına, Yunan ırkından olmayan Yunanistan vatandaşlarının, geri dönmek niyetiyle ülkeyi terk etmiş olduğuna hükmedilmesi durumunda vatandaşlıktan ıskat edilmeleri yetkisini vermiştir (Erdem, 2024: 288- 315). Ulusal homojen bir kimlik inşası anlayışı, Yunan devletinin iki yüz yıllık tarihi boyunca anayasa ve yasalarında vatandaşlık ve milliyet ile ilgili çizdiği normatif çerçevede etkili olduğu ifade edilmelidir. Böylelikle Yunan devleti yarattığı toplumsal yapı, tarih anlatısı ve kimlik algılaması doğrultusunda bir azınlık politikası oluşturmuştur. Bu konuda Yunanistan'ın yasal zemin hazırladığı en önemli hak ihlali, yukarıda bahsedilen Yunan vatandaşlık yasasının 19. Maddesine dayanarak on binlerce Batı Trakya Türkünün vatandaşlıktan atılması olmuştur. Her ne kadar bu yasa 1998 yılında askıya alınmış olsa da geriye dönük bir düzenleme olmaması nedeniyle vatandaşlığını kaybeden azınlık üyelerinin ve çocuklarının hak ihlali devam etmektedir (Erdem, 2024: 288- 315).

Bu konuda bir diğer önemli kısıtlama ise uluslararası hukuka göre bir hak ihlali olmasına rağmen geçmişte kurulmuş, isminde “Türk” kelimesi geçen derneklerin kapatılması veya içinde “Türk azınlık” ifadesi bulunan ya da Türk azınlığın varlığına atıf yapan yeni derneklerin kurulmasına izin verilmemesidir. Batı Trakya Türk azınlığının milli kimlik mücadelesinin ete kemiğe bürünmüş hali olan Türk dernekleri meselesi de aslında Yunan devletinin kimlik ve tarih algılamaları ekseninde ortaya çıkan bir süreçtir. İsmi Türk ifadesi geçen derneklerin tabelalarının indirilmesi 1983 yılının sonlarında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) bağımsız bir devlet olarak ilanından kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra da yeni Türk derneklerinin kurulmasına izin verilmemiştir.

KKTC'nin ilanı ile birlikte Batı Trakya'daki Türk kimliği potansiyel tehdit olarak algılanmış ve Yunan devleti Batı Trakya'da o güne kadar varlığını kabul ettiği bir Türk azınlığın olmadığı söylemini geliştirmiştir. Yunan toplumunda bu doğrultuda Batı Trakya'da bir Türk azınlığın olmadığı, Türk azınlığın varlığından bahsedenlerin Yunan-karşıtı ve ayrılıkçı oldukları yönünde bir anlayış inşa edilmiştir (Gündem Gazetesi. (2023, Haziran 8). *YDP ile SİRİZA arasındaki 'azınlık' tartışması sürüyor*. Gündem Gazetesi. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=16380>).

Azınlığın kimliği üzerinden son yıllarda yaratılan bir diğer sorun ise azınlık sivil toplum kuruluşlarında “Batı Trakya” ifadesinin kullanılmasıyla ilgili olmuştur. Yunan makamları tarafından Batı Trakya'da kurulan ve isminde “Batı Trakya” ifadesi geçen dernekler Yunanistan'ın toprak bütünlüğü ve ulusal çıkarlarına tehdit olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Batı Trakya ifadesinin Türkiye Hükümetinin söylemi olduğu ve bölgede bir Türk azınlığın varlığını çağrıştırdığı bu ifadenin yasaklanmasında en önemli gerekçeler olarak sıralanmaktadır (Gündem Gazetesi. (2024, Haziran 20). *Batı Trakya Fenerbahçeliler Derneği isminden vazgeçmeyecek*. Gündem Gazetesi. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=19108>).

Birlikte değerdendirilecek olursa Batı Trakya’da ve Yunanistan’daki Yunan ulusal kimliğı-bekası Türk azınlık üzerinden tekrar kurulmuştur. Bu toplumsal yaratış üzerine ise devletin milli azınlık politikaları inşa edilmektedir. Bu makalenin teorik çerçevesi bölümünde de ifade edildiğı üzere sosyal olarak inşa edilen politika yapım süreçlerinde kimlik algılamaları ve söylemler değışkenlik gösterebilmektedir. Bu duruma Batı Trakya Türk Azınlığının kimliğı ile ilgili son yüzyılda uygulanan Yunan politikası önemli bir analiz konusu önermektedir. Nitekim 1923 sonrası Türk azınlığın Yunanistan’a bırakıldığı ilk yıllarda Yunan devletinin azınlık üzerinde uyguladığı etkili ve sistematik bir kimlik politikasının olduğu tartışmalıdır. Bunda bu dönemde Yunanistan’ın mücadele etmek zorunda olduğu iç karışıklık ve istikrarsızlıkların katkısı olduğu söylenebilir (İliadis, 2020: 45-57). Bu çerçevede azınlığın kendini Türk olarak tanımlaması iki savaş arası dönemde ciddi bir sorun yaratmamıştır. Yine de Yunanistan, Batı Trakya Türklerinin çağdaşlaşması ve modern Türk ulusal bilinci edinmesinde Türkiye’de yaşanan gelişme ve devrimleri takip eden yenilikçilere karşı Türkiye fırarisi 150’liklerden bazılarının başını çektiğı dini kimlik ve din esasına dayalı bir azınlık tasavvuru kuran aşırı-muhafazakâr Müslümanları desteklediğı bilinmektedir. Bu destek sonraki on yıllarda da devam etmiştir (İliadis, 2020: 45-57).

Öte yandan dönemin Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos 1932 yılında Trakya-Makedonya Yıllığında Türk-Yunan ilişkilerine atfen yazdığı makalesinde açıkça Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlığın iki ülke ilişkilerinde önemli rolüne değinmektedir (Δρακόπουλος, 1932:22). Yunanistan’ın Batı Trakya’daki azınlığı resmen Türk olarak tanıması ise Türk-Yunan ilişkilerinin en olumlu dönemini yaşadığı 1950’li yılların ortalarında gerçekleşmiştir. Makedonya-Trakya Valisi Georgios Fessopoulos imzalı bir kararnameyle Batı Trakya’da isminde “Müslüman” veya “Azınlık” yazılı tüm kurumların ve okulların isimlerini “Türk” ifadesi ile değıştirmesi emredilmiştir (Chouseinoglou, 2009: 133).

1930’lu yıllardan 1950’li yılların sonlarına kadar Yunan devletinin azınlık politikasında değışen kimlik algılamasının birkaç nedeni olduğu söylenebilir. Öncelikle Batı Anadolu işgalinden bozgunla dönen Yunanistan’ın gücünü kaybetmesi, iç istikrarsızlıklarla boğuşması, kurulduğu günden bu yana sürdürdüğü ulusal kimlik inşa sürecinde Türk kimliğini ve Türkiye’yi karşı “öteki” olarak konumlandırma stratejisini ötelemesine sebep olmuştur. Nitekim Lozan Antlaşması ile Anadolu ve Rumeli’deki Ortodoks halkları tek bir Yunan ulusu ve Devleti altında birleştirme amacı çökmüştür. Böylelikle iki savaş arası dönemde ve ikinci dünya savaşı sonrasında ilk on yılında Yunanistan artık güçlü komşusu Türkiye ve Türklerle karşıtlıktan ziyade dostluk ve müttefikliği yeğlemiştir. Bu dönemde Yunan devleti ve ulusal kimliğı için asıl tehdit olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında faşizm, sonrasında da komünizm konumlandırılmıştır.

19. yüzyılda başlayan Yunan ulusal kimliğinin inşası sürecinde Türk karşıtlığının Yunan resmi söyleminde askıya alındığı bu dönem, 1950’li yıllarda Kıbrıs’da “enosis” fikriyle bölgenin tüm Ortodoks halklarının bir Yunan devleti ve ulusal kimliğı altında birleşmesi amacının tekrar dirilmesine yol açmıştır. Yine bu dönemde Batı Trakya Türk azınlığına karşı gelecek on yıllarda uygulanacak olan asimilasyon ve baskı politikalarını

belirleyen Trakya Eşgüdüm Komitesi (TEK) de kurulmuştur. Bu komite Yunanistan'daki Türk varlığını sonlandırma ve özellikle Batı Trakya bölgesinin demografik yapısını değiştirerek homojen bir Yunan vatani kurma amaçlarıyla politikalar tasarlamıştır (Hayrullah, 2020: 101-171).

Bu süreçle birlikte Türk kimliği, Yunan ulusal kimliğini kurmada yeniden negatif “öteki” olarak konumlandırılmış ve resmi söylem Batı Trakya Türk azınlığını “Müslüman azınlık” olarak adlandırmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde ise Batı Trakya’daki Türk azınlık okullarının tabelaları 1950’lerin aksine “Müslüman” veya “Azınlık Okulu” olarak değiştirilmiştir.

Bununla birlikte, azınlığın Türk kimliği bu dönemde de bazı üst düzey devlet yetkilileri tarafından dile getirilmiştir. Ancak bu Türk kimliğinin ve Türk azınlık tanımlamasının Yunan ulusal kimliğini yaratmadaki rolü ile ilgili atıflardır. Bu konuda 1978 yılında Montrö’de Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ile görüşen Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis’in İstanbul’da Rum nüfusunun giderek azaldığını şikâyet etmek amacıyla Batı Trakya Türk azınlığının nüfusuna atıf yapması örnek olarak verilebilir (Psarras, 2023). 1989 yılına gelindiğinde ise daha sonra Yunanistan Dış İşleri Bakanı ve Başbakanı olan Antonis Samaras “Epoitia” adlı bir dergide yazdığı makalesinde Batı Trakya’daki Türk azınlıktan bahsetmektedir. Samaras makalesinde kendisinin 60’lı yaşlarına ulaştığında Batı Trakya’da bir Türk azınlık sorunu kalmayacağını, Türklerin çoktan Avrupa’nın Frankfurt ve Marsilya gibi kentlerine göç etmiş olacakları tahmininde bulunmuştur. Bu düşünce yapısının 1950’li yılların sonlarında TEK’nin tasarladığı azınlık politikaları ile ciddi bir benzerlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim TEK raporlarında da Batı Trakya’da Türklerin ellerinden toprakları alındığında bölgeyi terk edecekleri anlayışına dayalı planlar bulunmaktaydı (Hayrullah, 2020: 101-171).

Son olarak bu konuda Yunanistan’ın 200 yıllık bağımsız devlet tarihi göz önünde bulundurulduğunda, 1950’li yıllarda geliştirdiği kısa süreli farklı uluslararası tehdit algılamaları dışında, Yunanistan’ın Türk kimliğini kendi ulusal kimliğini yaratmada sürekli bir tehdit olarak konumlandığı anlaşılmaktadır. Bunun en güncel örneği de Aralık 2024’te iktidarda olan Yeni Demokrasi Partisi Milletvekili ve Yunan dış politikasında etkili bir isim olan Aggelos Syrigos’un Norveç’te yayın yapan Hellas Journal isimli kuruluşa verdiği mülakattır. Syrigos verdiği mülakatta Türkiye’yi Helenizm’in düşmanı olarak konumlandırmıştır (Πάλο, 2024).

Böylelikle günümüze kadar devam eden bu süreçte Türk kimliği Batı Trakya özelinde ve Yunanistan genelinde Yunan ulusal kimliğine tehdit olarak konumlandırılmış, Türk karşıtı bir tarih anlatısı ve kimlik yaratımı Yunan toplumu nezdinde inşa edilmiştir. Batı Trakya’da yaşayan azınlığın Türk kimliğinin inkârı ve bu doğrultuda oluşturulmuş söylem ve normatif çerçeve uluslararası hukuka aykırı bir hak ihlali olmasının yanında, Yunanistan’ın ulusal kimlik ve politikalarını üzerine inşa ettiği bir araç olarak kullanılmaktadır.

Dernekleşme Özgürlüğü Sorunu

Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlığın dernekleşme özgürlüğü 1923 Lozan Antlaşması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Yunanistan Anayasası tarafından garanti altına alınmıştır. Lozan Antlaşması’nın imzalandığı dönemin toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda azınlığa her türlü okul, hayır kurumu ve sosyal kurum kurma ve bunların içinde kendi dilini kullanma hakkı veren 40. maddesi bir dernekleşme özgürlüğü hükmü olarak değerlendirilebilir. Öte yandan Yunanistan’ın taraf olduğu AİHS dernekleşme özgürlüğünü açıkça tanımaktadır. Bu doğrultuda Yunanistan anayasasının 12. maddesi de dernekleşme özgürlüğünü her Yunanistan vatandaşına vermektedir.

Ancak dernekleşme özgürlüğü alanında bağlayıcı olan uluslararası hukuk ve anayasasından oluşan yasal zemini, Yunanistan kendi ulusal kimlik algılamaları perspektifinden okumaktadır. Bu doğrultuda Yunanistan, Yunan ulusal kimliğine tehdit olarak konumlandığı Türk kimliği sebebiyle 1983 yılında, 1927 yılında kurulmuş İskeçe Türk Birliği’ni, 1928 yılında kurulmuş Gümülcine Türk Gençler Birliği’ni ve 1936 yılında kurulmuş Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği’ni kapatmıştır. Daha sonra kurulma başvurusunda bulunan Meriç İli Azınlık Gençleri Derneği, Rodop İli Türk Kadınları Kültür Derneği ve İskeçe İli Türk Kadınları Kültür Derneği’nin kurulmasına izin vermemiştir. İskeçe Türk Birliği, Meriç İli Azınlık Gençleri Derneği ve Rodop İli Türk Kadınları Kültür Derneği kapatma sürecini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’nde sonuçlandırmış ve haklı bulunmuşlardır. İskeçe İli Türk Kadınları Kültür Derneği’nin ise AİHM süreci devam etmektedir.

Öte yandan Yunanistan imzacısı olduğu uluslararası antlaşmalara ve AİHM kararlarına rağmen bu derneklerin tekrar açılmasına izin vermemektedir. Türk derneklerinin kapatılmasında Yunan ulusal kimlik inşası ve tarih anlatısının rolü önemlidir. Nitekim Türk derneklerinin kapatılma gerekçelerinde ilk olarak Lozan’ın “Müslüman azınlık” tanımına atıf yapılmaktadır. Bir azınlık grubunun etnik-ulusal-millî kökenine atıf yaparak bir dernek kurmasının, modern insan hakları hukuki çerçevesi tarafından bir hak olarak görüldüğü öncelikli olarak burada değerlendirmeye alınmamaktadır. Diğer yandan önceki kısımda da açıklandığı üzere Lozan Antlaşması Yunan ulusal kimliğini kurmada bir temel dayanak olarak kullanılmaktadır. Bu anlayış Batı Trakya’daki azınlığın “Yunan Müslümanları” olduğu söylemi ile desteklenmektedir. Bu konuda en güncel örnek olarak İskeçe Türk Birliği’nin 98. Kuruluş yıl dönümü nedeniyle Türkiye Dış İşleri Bakanlığı’nın yayınladığı kutlama mesajına Yunan Dış İşleri Bakanlığı’nın cevabı verilebilir. Türkiye Dış İşleri Bakanlığı kutlama mesajında İskeçe Türk Birliği konusunda AİHM kararlarının uygulanması temennisini dile getirirken derneğin resmi statüsünün iadesi konusunda desteğini bildirmiştir (Gündem Gazetesi. (2025, Nisan 14). *Türkiye Dışişleri Bakanlığından İskeçe Türk Birliğine 98. yıl kutlaması*. Gündem Gazetesi. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=21057>). Buna karşın Yunan Dış İşleri Bakanlığı ise derneğin AİHM tarafından haklı bulunmasına ve kararın icra sürecine değinmeden, Batı Trakya’da yaşayan azınlığın “Türk” değil “Müslüman azınlık” olduğunu belirten bir cevap yayınlamıştır (Gündem Gazetesi. (2025, Nisan 14). *Atina’dan Ankara’nın İTB mesajına yanıt*. Gündem Gazetesi.

<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=21061>). Bu, yarım asırdır bir insan hakları ve ulusal kimlik mücadelesinin, Batı Trakya Türk azınlığının dernekleşme özgürlüğünde vücut bulduğu sorunu, Yunan resmi söyleminin ulusal kimlik yaklaşımı üzerinden okuduğu en güncel örnektir.

Yine Türk derneklerinin kapatılma gerekçesinde, Batı Trakya’da bir Türk azınlığın varlığının, Türk kültürünün geliştirilip yayılması faaliyetlerinin bölgede kamu düzenini bozacağı, Hristiyan ve Müslüman halklar arasında huzur ve barış içinde birlikte yaşama zarar vereceği savı işlenmektedir. Yaşamsal gerçeklikle bağdaşmayan bu düşünce tarzı, toplum dinamiklerine doğrudan zarar vermektedir. İskeçe Türk Birliği. (2021, Haziran 30).

YUNANİSTAN YARGITAY MAHKEMESİ, İSKEÇE TÜRK BİRLİĞİ’NİN TALEBİNİ BİR KEZ DAHA REDDETTİ! . İskeçe Türk Birliği Mobil. <https://www.iskeceturkbirligi.org/m/oku.php?eid=4685#>).

Batı Trakya’da Türklerin azınlık statüsü edindikleri 1923 yılından bu yana iki toplum arasında Türklerin sebep olduğu bir çatışma yaşanmamıştır. Öte yandan bu gerekçe yine bölgede barış ve huzurun devamı için tek bir Yunan ulusal kimliğinin altında toplanılması gerektiği yaklaşımı olarak değerlendirilmeye müsaittir. Nitekim Yunanistan yetkilileri uluslararası platformlarda sürekli olarak Yunanistan’da yaşayan Müslüman azınlık üyelerinin eşit Yunan vatandaşları olarak her Yunanlının sahip olduğu haklara sahip olduklarını ve Batı Trakya’da Müslümanlar tarafından kurulmuş 200’den fazla derneğin faaliyette olduğu söylemini benimsemişlerdir. Yunanistan’ın bu söylemiyle konuyu bir dernekleşme özgürlüğü ve insan hakları sorunu olmaktan çıkarıp etnik-ulusal ayrılıkçılık sorunu çerçevesine oturtmaya çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Son olarak, Türk derneklerinin kapatılma gerekçelerinde bu dernek tüzüklerinin ve üyelerinin faaliyetlerinin Yunanistan’ın toprak bütünlüğü ve ulusal birliği için tehlike arz ettiğine atıf yapılmaktadır. İsminde Türk ifadesinin geçtiği derneklerin kapatılmalarının da dayandırıldığı bu gerekçe, son olarak bir spor ve taraftar derneği olan, Batı Trakya Fenerbahçeliler Spor ve Kültür Derneği’nin kapatılmasında öncelikli rol oynamıştır. Rodop İlk Derece Mahkemesi Mayıs 2024’te verdiği kararla 2022 yılında kurulmuş Batı Trakya Fenerbahçeliler Derneği’nin bölgede bir Türk azınlığın varlığını çağrıştırdığı, Yunanistan’ın toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduğu ve üyelerinin ayrılıkçı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılmasına hükmetmiştir. İsminde Türk ifadesi bulunmayan dernekte suçlamalar “Batı Trakya” ifadesi ile ilişkilendirilmiştir (2024, Haziran 20). *Batı Trakya Fenerbahçeliler Derneği isminden vazgeçmeyecek.*

Gündem

Gazetesi.

<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=19108>). Batı Trakya ifadesinin Türk hükümetinin söylemi ile benzerlik gösterdiği, Yunanistan’da resmi bir birim olarak sadece Trakya’nın yer aldığı ve Batı kelimesinin ayrılıkçı emellere hizmet edeceği kararda yer almıştır.

Bu dernek davasında da yine Yunan ulusal kimlik ve tarih anlatısı yaratma politikasının izleri sürülmektedir. Bu kararlar Yunanistan 1970'lerden bu yana kullandığı “Yunan Trakya’sı” kavramına normatif bir çerçeve kazandırmaktadır. “Yunan Trakya’sı” veya “Trakya” söyleminin ise dayanağını yine Yunan ulus ve tarih yaratım sürecinden almakta olduğu ileri sürülebilir (Clogg, 2013: 5-12). Nitekim bugün Yunan söylemi “Trakya” dediğinde içine İstanbul ve Marmara bölgesini de alan tek bir birime atıfta bulunmaktadır. Bu konu tarihsel süreçte Yunan ulusal kimlik ve tarih anlatısı yaratımında ve Ortodoks kilisesinin rolü çerçevesinde değerlendirildiğinde, bugün kuzey Yunanistan ve Batı Trakya’daki kiliselerin İstanbul Başpiskoposluğuna bağlı olması ile de açıklanabilir.

Sonuç olarak, Yunanistan Batı Trakya Türk azınlığının dernekleşme özgürlüğü sorununun kendi ulusal kimlik ve tarih anlatısı inşası ekseninde çerçeve çizmiştir. Bu doğrultuda gerek Lozan Antlaşması gerek AİHS ve gerekse Yunan anayasası Yunan ulusal kimlik inşası fikri üzerinden işletilmektedir. 2017 yılında Yunan Meclisinden geçen ve Yunan mahkemelerine AİHM kararlarını uygulama yükümlülüğü getiren yasaya “ulusal güvenlik” şerhi konulması bu konuda çizilen çerçeveyi açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim bu yasa nezdinde AİHM kararlarının uygulanması için tekrar Yunan yargısına başvuran Türk derneklerinin davaları bu şerh çerçevesinde reddedilmiştir. Bugün Avrupa Konseyi ulusal kimlik ve tarih anlatısı inşası çerçevesinde hareket eden Yunanistan’a AİHM kararlarını uygulatamamaktadır.

Türk Azınlığın Eğitimi Sorunu

Yunanistan’da ulusal kimlik inşası ve tarih anlatımının yaratımında azınlıklar bağlamında en yoğun politikaların uygulandığı alan eğitimidir. Yunanistan’da eğitim hakları ve bu alandaki özerkliği uluslararası antlaşmalarla belirlenmiş tek azınlık Batı Trakya Türk azınlığıdır. Ülkede zaten azınlık olarak tanınmayan, On İki Ada Türkleri, Makedonlar, Ulahlar, Arnavutlar kendi ana dillerinde eğitim veya bir azınlık eğitimi hakkına sahip değildir.

Batı Trakya Türk azınlığının eğitim alanındaki hakları ve özerkliği 1923 Lozan Antlaşması’nın ve Türkiye ile Yunanistan hükümetleri arasında imzalanan 1951 Kültür Antlaşması ve 1968 Kültür Protokolü ile belirlenmiştir. Bu uluslararası ve ikili anlaşmalarla Batı Trakya Türk azınlığına kendi okullarına sahip olma, bu okullarda kendi anadili Türkçeyi konuşma ve öğretme, okullarını yönetme ve eğitim kadrosunu belirleme başta olmak üzere geniş bir özerklik verilmiştir.

Ancak Yunan devleti, azınlık eğitiminde, kuruluş tarihinden itibaren benimsediği ulusal kimlik ve homojen bir Yunan toplumu yaratma anlayışına dayalı bir politika gütmüştür. Bu politika Batı Trakya Türklerinin azınlık statüsü aldıkları ilk yıllardan itibaren kendini göstermiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi Lozan sonrası ilk yıllarda her ne kadar Yunanistan etkili bir azınlık politikası geliştirememiş olsa da eğitim alanında Batı Trakya Türklerinin çağdaş bir toplum olarak ilerlemesinin yolunu açacak Latin harflerine geçmesine ve okur yazar oranını arttırması meselesine isteksiz yaklaşmıştır. Aksine Arap harfleri ile azınlık eğitimine devam edilmesi yolundaki hareketleri

desteklemiştir. Yunanistan bu desteğini uzun yıllar sürdürmüştür (İliadis, 2020: 45-106).

Makalenin önceki kısımlarında da bahsedildiği üzere Yunanistan'ın Türk kimliğini bir tehdit unsuru olarak algılamayı askıya aldığı 1950'li yıllar azınlık eğitiminde tek olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemdir denebilir. Bu dönemde Türk azınlık ilk Türkçe-Yunanca iki dilli eğitim veren Ortaöğretim ve Lise'ye kavuşmuştur. 1952 yılında Gümülcine'de açılan Celal Bayar Ortaokul ve Lisesi azınlığın eğitiminde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Yine bu yıllarda yapılan ikili anlaşmalar sonucunda azınlık okullarına Türkiye'den kontenjan öğretmenlerinin görevlendirilmesi söz konusudur (Erdem, 2025). Bu dönem aynı zamanda Türkiye öğretmen okullarına azınlık öğrencilerinin gönderildiği ve 60'lı yılların başlarında öğretmen olarak azınlık ilkokullarında göreve başladıkları dönemdir.

1970'li yıllarda, Yunan resmi söyleminde Batı Trakya'da Türk azınlığın varlığının inkar edilmeye başlanması ve Yunan ulusal kimlik ve tarih anlatımı inşasında Türk kimliğinin tekrar tehdit unsuru olarak konumlandırılmasından, azınlık eğitim olumsuz etkilenmiştir. Lozan Antlaşması'nın ve diğer ikili sözleşmelerin azınlığın Türk kimliği ve kültürünü yaşatması için verdiği geniş özerklik giderek sınırlandırılmıştır. Bugün Yunanistan'ın uyguladığı milli eğitim politikasının ülkede tek bir Yunan kimlik ve kültürünün yaratılması yönündeki anlayışı ve çizdiği normatif çerçeve anayasanın 16. maddesinde ifade bulunmaktadır. Yunanistan anayasasının 16. maddesinin ikinci paragrafı: "Eğitim, Devletin temel görevlerinden biridir ve amacı, Yunan halkının ahlaki, zihinsel, mesleki ve fiziksel gelişimini sağlamak, ulusal ve dini bilinci geliştirmek ve onları özgür ve sorumlu bireyler olarak yetiştirmektir." Demektedir (ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. (2019, Aralık 24). ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ. <https://www.hellenicparliament.gr/el/>). Yunanistan'ın kurulduğu günden bu yana izlediği ulusal kimlik ve tarih anlatısı inşası, kilisenin ulus inşasındaki rolü, devletin temel yasasında eğitim politikası ile ilgili bu bölümde özetlenmiştir.

Bu doğrultuda 1950'li yılların sonlarında Trakya Eşgüdüm Komitesi tarafından tasarlanan azınlık eğitimi ile ilgili politikalar öncelikli olarak 60'lı yılların sonunda ve 70'li yılların başında görevde olan cunta idaresi tarafından uygulamaya konulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemde yine azınlık okullarının tabelalarında Türk Okulu ifadesinin kullanılması yasaklanmıştır. Buna ek olarak cunta yönetimi ilk olarak Selanik'te azınlık okullarına öğretmen yetiştirecek bir Özel Pedagoji Akademisi (SÖPA) açmıştır. Bu okula Batı Trakya'nın dağ köylerinden Türkçe bilgisi görece az olan azınlık öğrencileri alınmıştır. İki/üç yıl süreyle eğitim veren okulun azınlık okullarında öğretmen olacak kişilere yeterli bir formasyon ve Türkçe eğitimi vermediği bilinmektedir. Daha sonra çıkarılan yasalarla bu okuldan mezun olan öğretmenlerin azınlık okullarında istihdamı öncelenmiş, Türkiye öğretmen okulu mezunu birçok öğretmen görevinden azledilmiş ve Türkiye Üniversitelerinde okumuş azınlık gençleri azınlık ilkokullarına atanamamıştır (Papanikolaou, 2007: 131-135).

SÖPA'lı öğretmenlerin azınlık okullarına atanmasıyla okulların yönetimi ve işleyişinden sorumlu encümen heyetlerinin ellerinden okulda görev yapacak öğretmeni seçme yetkisi de alınmıştır. SÖPA'lı öğretmenler ise devlet memuru yapılmıştır. Azınlık eğitiminin özerk yapısının ihlal edilerek devlet kontrolünde yeniden dizaynı azınlık eğitiminin nitelik olarak zayıflamasına, azınlığın anadili Türkçe eğitiminin baltalanmasına neden olmuştur.

Azınlık eğitiminde yaşanan bu dönüşüm de Yunan ulusal kimlik yaratımında Türk kimliğinin tehdit olarak algılanmasıyla yakından ilgilidir. Nitekim bu eğitim politikasının pedagojik veya eğitim-bilimsel amaçlarla yapılmadığı açıktır. Bu konuda TEK'nin azınlık okullarında görevli Türkiye öğretmen okulu mezunu öğretmenlerin Türklük bilincine sahip nesiller yetiştirdiğini ve bu meselenin halledilmesi gerektiği yönündeki raporları esas amaca ışıktır tutar niteliktedir (İliadis, 2020: 223-235).

Yine daha sonra azınlık okullarında görevli bazı Yunan öğretmenler tarafından hazırlanan raporlar SÖPA'lı öğretmenlerin azınlık çocuklarına iyi bir Türkçe eğitimi vermeme adına yetiştirildiklerini doğrular niteliktedir. Bu konuda 2019 yılında Başbakan Kiriakos Miçotakis'i ziyaret eden bir azınlık ilkokulu öğrencilerine yaptığı konuşmada benimsediği söylem Yunan hükümetinin azınlık eğitime bakışının hangi yaklaşımla çerçeveli olduğunun anlaşılması için önemlidir. Başbakan Türk azınlık öğrencilerine derslerinde başarı temennisinde bulunurken hem "Yunanca" müfredatında hem de "azınlık" müfredatında başarılar dileyerek Türkçe demekten imtina etmiştir (<https://timebalkan.com/yunanistan-basbakani-micotakisten-turk-ogrencilere-ayrimcilik/>). Bu devletin azınlık eğitimi yaklaşımının Türk kimliğinin tehdit olarak algılandığı Yunan ulusal kimlik inşası perspektifinden şekillendiğini göstermektedir. 2007 yılı itibarıyla Batı Trakya'daki tüm azınlık ilkokullarında SÖPA mezunu öğretmenler görev yapmaktadır. SÖPA'nın 2011 yılında kapatılmasıyla azınlık okullarının gelecekte öğretmen ihtiyacının ne şekilde karşılanacağı konusu tartışılmaya devam etmektedir.

Buna ek olarak son yıllarda birçok azınlık ilkokulu öğrenci azlığı sebep gösterilerek kapatılmaktadır. Ekonomik kriz yıllarında çıkarılan yasayla öğrenci sayısı 9'un altına düşen azınlık ilkokulları kapatılmaktadır. Azınlık okullarının Lozan Antlaşması'nın özerk azınlık eğitimi hükümleri gereği bu uygulamadan muaf olması gerekirken 2010 yılından bu yana bu uygulamayla 100'den fazla ilkokul kapatılmıştır (<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=16667>). Birçok azınlık ilkokulu öğrenci yetersizliği nedeniyle kapatılırken İskeçe'de eski bir tütün deposunda 500'den fazla öğrenciye eğitim veren Azınlık Ortaokul ve Lisesi'nin ise fiziki şartları iyileştirilmemektedir. Okul encümen heyetinin ek bina talepleri veya yeni bir okul inşası için izin talepleri bu satırların yazıldığı güne kadar olumlu bir cevap almış değildir (Gündem Gazetesi. (2024, Aralık 21). *İskeçe Azınlık Ortaokulu - Lisesine yeni okul binası talebi karşısında yetkili kurum aranıyor!*. Gündem Gazetesi. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=20298>).

Yunanistan’ın azınlık eğitiminin gerek fiziki şartları gerek içeriği ve niteliği konusunda benimsediği yaklaşım 2025 yılının başlarında İskeçe Ortaöğretim Müdürü Marigula Kosmidu’nun İskeçe Azınlık Ortaokul ve Lisesi’ni Encümen heyetinin okulun fiziki şartlarının iyileştirilmesi ile ilgili gönderdiği mektuba verdiği cevaptan okunabilir. Encümen heyeti söz konusu okulun fiziki şartlarının iyileştirilmesi talebinde bulunurken mütekabiliyet esasına göre İstanbul’daki Rum azınlık okullarına atıfta bulunmuştur. Kosmidu ise verdiği cevapta okulun fiziki şartlarının düzeltilmesi ile ilgili talepleri ve şikayetleri reddederek, Lozan Antlaşması’na göre Batı Trakya’daki azınlığın “Müslüman azınlık” İstanbul’daki azınlığın ise “Rum/Yunan azınlık” olarak belirlendiğini ifade edip okul encümen heyetinden bu tanımlamalara riayet etmesini talep etmiştir. (Αυγητίδης Ε. (2025, Şubat 5). *Δελτίο τύπου για το Μειονοτικό Γυμνάσιο Λύκειο Ξάνθης*.

<https://pdeamthr.sites.sch.gr/index.php/component/content/article/deltio-typou-gia-to-meionotiko-gymnasio-lykeio-xanthes-2?catid=11&Itemid=101>).

Bu örnekler Yunanistan’ın Türk azınlığa uyguladığı eğitim politikasının ulusal kimlik yaratımı süreci çerçevesinde şekillendiği görüşünü doğrulamaktadır. Yukarıda açıklanan iki örnek azınlık okullarının niteliği ve fiziksel ihtiyaçlarına karşı Yunan devletinin yaklaşımını en yetkili makamların söylemleri üzerinden değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Yunan ulusal kimlik yaratımı ve bu süreçte karşı tehdit olarak konumlandırılan Türk kimliğine olan yaklaşım Yunanistan’da insan ve azınlık haklarını tanımada sınırlandırıcı etken olarak varlığını sürdürmektedir.

Müftülük Sorunu

Batı Trakya’da son 40 yıl içinde yaratılmış olan Müftülük sorunu Türk azınlığa varlığını sürdürebilmesi için uluslararası antlaşmalarla verilmiş dilsel, dinsel ve kültürel özerklik hakları ile yakından alakalıdır. Müftülük kurumu bu özerkliğin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bugün vakıflar konusu ile birlikte müftülük sorununun Yunanistan’da Türk azınlık haklarında, Osmanlı millet sistemine göre tasarlanmış ve bu çerçevede çözülmesi gereken tek kurumsal konu olduğu söylenebilir. Nitekim Müftülük meselesinin 1923 Lozan Antlaşması öncesinde imzalanan 1881 İstanbul, 1913 Atina Sözleşmeleri ve Osmanlı Türk örf ve âdet hukuku göz önünde bulundurulmadan bir çözüme kavuşturulması imkansızdır (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017).

Konunun Türk örf ve âdet hukuku ve toplumsal yapısı ile yakından ilgili olması nedeniyle de toplum içi anlaşmazlıkların çözümü ve toplumun dini, kültürel ulusal kimliğini ve değerlerinin korunmasında toplum lideri olarak Müftü ve Müftülük makamı önemlidir. Bu çerçevede toplumsal, kültürel kimlik çerçevesinde yaratılmış şartlar sonucunda bu makamda görev yapacak kişilerin halkın rızasını, takdirini kazanmış bilge kişilerce doldurulması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda 1913 Atina Antlaşması, Müftülerin Müslüman halkın oylarıyla göreve gelmesini öngörmüştür. Yunanistan da 1920 yılında 2345 sayılı yasaı kabul ederek Müftülerin seçimle göreve gelmesi hükmünü getiren Atina Antlaşması’nı iç hukuka uyarlamıştır.

Öte yandan 2345 sayılı yasa Batı Trakya’da hiçbir zaman uygulanmamıştır. Yine de Batı Trakya’da 1990’lı yıllara kadar görev yapan Müftüler halkın rızasıyla, toplum ileri gelenlerinin kabulü ile Müftülük makamında bulunmuşlardır. Halkın benimsemediği, kabul etmediği Müftüler bu makamda uzun süre kalamamıştır. Bununla birlikte, 1985 yılında Gümülcine Müftüsü Mustafa Hüseyin Efendi’nin ölümü üzerine Yunan devleti Türk azınlığın itirazlarına rağmen Cemali Meço’yu Müftü olarak atamıştır. Türk azınlığın Müftü seçimi düzenlenmesi konusundaki taleplerine cevap vermeyen yetkililer, 1990 yılında İskeçe Müftüsü Mustafa Hilmi Aga’nın ölümü sonrasında da aynı yöntemi takip ederek Mehmet Emin Şinikoğlu’nu Müftü olarak atamıştır. Devlet 1991 yılında çıkardığı ve Müftülerin Cumhurbaşkanı kararnamesi ile atanmasını öngören 1920 sayılı yasayla da bu atamalara yasal bir çerçeve oluşturmuştur (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017).

Bunun üzerine Batı Trakya Türk azınlığı İskeçe ve Gümülcine Camilerinde düzenlediği seçimlerle kendi Müftülerini seçmiştir. İskeçe’de Mehmet Emin Aga, Gümülcine’de ise İbrahim Şerif Müftü seçilmiştir. Böylelikle Batı Trakya’da Müftülükler konusunda iki başlılık sorunu Yunanistan tarafından 1990’lı yıllar itibariyle yaratılmıştır (Hüseyinoğlu & İmamoğlu, 2017).

1990’lı yıllar ve sonrasında, Yunanistan’ın Batı Trakya Türk azınlığının Müftülük kurumları üzerinde kontrol ve tahakkümünü artırma politikası da Yunan ulusal kimlik ve tarih anlatımı inşa sürecinden bağımsız düşünülmemelidir. Yunan devleti Batı Trakya’da Türk azınlığın dini kurumlarında 1920’li yıllardan itibaren etkili olmaya çalışmış, bu doğrultuda dönemin aşırı muhafazakâr kesimini desteklemiştir. Yunanistan’ın azınlığın dini kurumlarında etkin olmak isteği içindeki temel amacın Lozan Antlaşması’nın azınlık tanımının da dayandığı bölgede Müslüman kimliğinin Türk kimliğinden ayrılması olduğu söylenebilir. Nitekim 1990’lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen Müftü atamaları ve atanmış Müftülerden beklenen söylem bu yönde olmuştur.

Yunanistan bu hususta Müftü atamaları ile de kalmamış 2007 yılında 240 İmam Yasası olarak bilinen din öğreticileri yasasını çıkarmıştır. Bu yasa Osmanlı döneminden bu yana Batı Trakya köy ve kasaba camilerinde cami cemaati tarafından seçilerek göreve gelen ve maaşını da köy veya kasaba halkının ödediği imamlık uygulamasına son vererek imamların Yunan devleti tarafından atanmasını öngörmektedir. Yine bu yasa Yunan devlet okullarında okuyan azınlık öğrencilerine din dersi verecek olan din öğreticilerine de yer vermiştir. Öte yandan okullarda görev yapacak din öğreticilerinin ve camilere atanacak imamların vaaz ve hutbeleri Yunanca vermesi beklenmektedir. Bu yasa Batı Trakya camilerinin çoğunluğunda uygulama şansı henüz bulmamıştır. Batı Trakya’da camilerin çoğunda Türk azınlığın kabul ettiği seçilmiş Müftülüklere bağlı imamlar görev yapmaktadır.

Bu konuda Türk azınlığın hassasiyeti Ekim 2024’te İskeçe Çınar Camiinde gelişen olaylar üzerinden değerlendirilebilir. 11 Ekim 2024 Cuma günü İskeçe Çınar Camiinde İskeçe Seçilmiş Müftüsü Mustafa Trampa’nın Cuma namazı için camide olduğu anda

camiiye Müftü kıyafetleri ile gelen Gümölcine atanmış müftü naibi Cihat Halil, Türk halkının verdiği tepki sonucu camiiyi terk etmek zorunda kalmıştır Gündem Gazetesi. (2024, Ekim 10). *Tayinli müftülerden provokasyon girişimi*. Gündem Gazetesi. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=19801>). Bunun üzerine, Yunan Emniyeti camide bulunanları ifadeye çağırıştır (https://www.milletgazetesi.gr/bati-trakya/cinar-camiindeki-provokasyon-girisimi-ile-ilgili-sorusturma). Bu gibi durumlar Batı Trakya’da sık sık yaşanmakta ve bu iki başlılık, seçilmiş Müftü ve imamların sürekli olarak görev gaspı suçlamaları ile adli kovuşturma geçirmelerine neden olmaktadır.

Yunan hükümetinin Batı Trakya’da Türk azınlığın tercihlerine karşın müftü atamasında ısrar etmesinin azınlık ve bölge için Yunan ulusal kimlik inşası çerçevesinde benimsediği “Yunan Müslümanları” söyleminin işlenmesi amacını taşıdığı da yine atanmış Müftü naibleri ve imamların faaliyetleri üzerinden değerlendirilebilir. Bu kapsamda Şubat 2025’te Gümölcine atanmış müftü naibi Cihat Halil’in yerel Yunan basınına verdiği demeçle örneklenebilir. Cihat Halil verdiği demeçte Yunan resmi söylemi ile paralel olarak “Trakya’da Türk azınlık yoktur. Müslüman azınlık vardır” demiştir. Yine Aralık 2024’te tadilatı biten Dimetoka Cami’sinin açılışı atanmış bir imam tarafından Yunanca olarak yapılmıştır.

Bunlara ek olarak resmi olarak atanmış sistemin kontrolünde olan birçok vakıf malı, cami ve mezarlık aslına uygun olarak korunamamaktadır. Örneğin 2022 yılında iş makinalarıyla talan edilen İskeçe Horozlu’daki tarihi Türk mezarlığı, çökmek üzere olan Hamitli ve Yenice Camisi atanmış idareciler tarafından resmi makamlar nezdinde korunmamaktadır. Atanmış yönetimler eliyle restore edilen vakıf binaları da aslından uzaklaştırılmaktadır. Yine Türk vakıf arazileri üzerine inşa edilen kiliselere karşı atanmış Müftü naiblerinden bir tepki gösterilmemektedir. Böylelikle Batı Trakya’nın camiler, vakıf malları ve birçok Türk-İslam eseri ile Türk olan silüeti değiştirilmekte, Türk tarihinin izleri silinmekte ve resmen sorumlu olan atanmış Müftülükler ve Vakıf idareleri de bu konuda bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır.

Bu nedenle Batı Trakya’da Müftülük meselesi salt bir dini lider belirleme meselesi olarak değil de Yunan ulusal kimlik inşasında, tarih anlatımında ve bölgenin Türk olan görünümünü dönüştürme amaçlarında devletin üzerinde mutlak hakimiyet kurmak istediği bir kurumsal başlık olarak değerlendirilmelidir. Bu amaçlar doğrultusunda Müftülük sorunu 1990’lı yıllar itibariyle Yunanistan eliyle yaratılmış, bugüne kadar olan süreçte bu sorun çerçevesinde söylem, toplumsal algı oluşturulmuş ve bu da yasal çerçeve ile desteklenmiştir.

Sonuç

Bu çalışma Yunanistan’ın azınlık ve insan hakları alanında politika inşa süreçlerini ve bu politikaların uygulanmasının altında yatan nedenlere odaklanmıştır. Bu doğrultuda Yunan ulusal kimlik inşa süreci ve Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olarak kurulduğu günden bu yana bu çerçevede inşa ettiği azınlık politikası irdelenmiştir. Çalışma Batı Trakya Türk azınlığının Yunan devleti tarafından etnik kimliğinin inkârı, dernekleşme

özgürlüğü, azınlık eğitimi ve Müftülük konularında yaşadığı güncel sorunları inşacı yaklaşım çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu makale ile Batı Trakya Türk azınlığının haklarını garanti altına alan uluslararası ve ikili antlaşmaların Batı Trakya Türk toplumunun sosyal, kültürel ve kimlik algılamaları göz önünde bulundurularak inşa edildiği ortaya konmuştur. Diğer yandan Yunanistan'ın ise farklı bir yaklaşım benimsediği kısa bir dönem dışında, bağımsız bir devlet olarak kurulduğu günden bu yana uyguladığı azınlık hakları politikasının kendi ulusal kimlik inşası ve tarih anlatıları perspektifinden inşa ettiği anlaşılmaktadır. Yunanistan bu politikasını bugün Batı Trakya'da birçok azınlık ve insan hakkı ihlaline sebep olan normatif girişimler ve uygulamalarla sürdürmeye devam etmektedir. Yunanistan'ın ulusal kimlik inşası ve tarih anlatımı perspektifinden kurduğu azınlık politikası derinlemesine değerlendirilmeye muhtaçtır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Abdurahimoğlu, K. (2021). “Dr. Sadık Ahmet’in Yunanistan Dışındaki Faaliyetleri ve Temasları”. (ed.) Nilüfer Erdem. *Doktor Sadık Ahmet*. YTB.

Chouseinoglou, A. (2009) “Turkish Muslims in Greece: Identity Construction among Muslim Turks of Western Thrace”. (ed.) Talip Kucukcan and Veyis Gungor. *TURKS IN EUROPE*. Uitgeverij Türkevi Productions

Clogg, R. (1992). *A Concise History of Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clogg, R. (2013) *Greece, 1919–1939: From Venizelos to Metaxas*. London: Routledge.

Erdem, N. (2024). *Batı Trakya’dan Türkiye’ye Göç (1967-1995)*. YTB.

Erdem, N. (2025). *Batı Trakya Türklerinin Kültür Abidesi: Gümölcine Celal Bayar Lisesi*, BAKEŞ Yayınları.

Fierke, K. M. (2013). “Constructivism”, International Relations Theories Discipline and Diversity, (ed.) Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, London: Oxford University Press.

Hayrullah, P. (2020). *Balkan Savaşlarından Sonra Batı Trakya Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı ve Eğitim Tarihi*. BAKEŞ Yayınları.

Heraclides, A. (2011). *The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity*. Hellenic Observatory European Institute.

Herczl, M. (1999). *Christianity and the Holocaust of Hungarian Jewry*. Central European University Press.

Hüseyinoğlu, T. & İmamoğlu, M. (2017). *YUNANİSTAN’DA BAŞMÜFTÜLÜK MÜFTÜLÜKLER VE MÜFTÜLER (1913-2014)*. BAKEŞ Yayınları.

İliadis, H. (2020). *Trakya Tehdit Altında Gizli Yazışmalar*. BAKEŞ Yayınları.

Koliopoulos, G. H., & Veremis, T. (2002). *Modern Greece: A History Since 1821*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Tsitselikis, K. (2012). *Old and New Islam in Greece*. Martinus Nijhoff

Kuklik, J. & Petras, R. (2017) *Minorities and Law in Czechoslovakia, 1918-1992*. Karolinum Press.

Millas, H. (2010). *Nations and Identities: The case of Greeks and Turks*. E-Book.

Meray, S. L. (1993). *Lozan Barış Konferansı - Tutanaklar ve Belgeler* (Cilt 1–3). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Oran,B. (1986) *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Oran, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Papanikolaou, A. (2007). *THE 'POLITICIZATION OF RIGHTS' IN THE CASE OF THE MUSLIM-TURKISH MINORITY IN GREECE*. University of Sussex.

Wendt, A. (1992). *Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics*. International Organization, 46(2), 391–425.

<https://doi.org/10.1017/S00208183000279764>

Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Δρακόπουλος, Α. (1932). *Λεύκωμα Θράκης - Μακεδονίας*. Τύποις Απ. Αντωνιάδου.

Süreli Yayınlar

Gündem Gazetesi. (14 Nisan 2025). Atina'dan Ankara'nın İTB mesajına yanıt. *Gündem Gazetesi*. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=21061>

Gündem Gazetesi. (20 Haziran 2024). Batı Trakya Fenerbahçeliler Derneği isminden vazgeçmeyecek. *Gündem Gazetesi*.

<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=19108>

Gündem Gazetesi. (19 Temmuz 2023). Kapatılan Türk azınlık okulları ve Yunanistan'ın yükümlülükleri. *Gündem Gazetesi*
<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=16667>

Gündem Gazetesi. (14 Nisan 2025). Türkiye Dışişleri Bakanlığından İskeçe Türk Birliğine 98. yıl kutlaması. *Gündem Gazetesi*.
<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=21057>

Gündem Gazetesi. (8 Haziran 2023). YDP ile SİRİZA arasındaki 'azınlık' tartışması sürüyor. *Gündem Gazetesi*. <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=16380>

Ömer, C. (12 Nisan 2025). Lozan'ı Türk kimliğine karşı kalkan yapan Yunanistan'ın inkâr politikası. *Millet Gazetesi*. https://www.milletgazetesi.gr/kose-yazilari/lozani-turk-kimligine-karsi-kalkan-yapan-yunanistanin-inkar-politikasi?utm_source=chatgpt.com

TimeBalkan. 25 November 2022. Yunanistan Başbakanı Miçotakis'ten Türk öğrencilere ayrımcılık. *TimeBalkan*. <https://timebalkan.com/yunanistan-basbakani-micotakisten-turk-ogrencilere-ayrimcilik/>

ΠΑΥΛΟ, Π. (22 Νοεμβρίου 2024). Ο Άγγελος Συρίγος εφ' όλης της ύλης στην Hellas Journal: Τα «καυτά» ζητήματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, το Αιγαίο, η Θράκη και η Κύπρος. *Hellas Journal*. <https://hellasjournal.com/2024/11/o-angelos-syrigos-ef->

olis-tis-ylis-stin-hellas-journal-ta-kafta-zitimata-ton-ellinotourkikon-scheseon-to-aigaio-i-thraki-kai-i-kypros/

Ψαρράς, Δ. (9 Ιουνίου 2023). Η Ν.Δ. «διαγράφει» Σαμαρά και Κωνσταντίνο Καραμανλή!. *Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ*.

https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/393025_i-nd-diagrafei-samara-kai-konstantino-karamanli

İnternet Siteleri

İskeçe Türk Birliği. <https://www.iskeceturkbirligi.org/m/oku.php?eid=4685> (Erişim 20 Nisan 2025).

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ & ΘΡΑΚΗΣ. (4 February 2025). Δελτίο τύπου για το Μειονοτικό Γυμνάσιο Λύκειο Ξάνθης, <https://pdeamthr.sites.sch.gr/index.php/component/content/article/deltio-typou-gia-to-meionotiko-gymnasio-lykeio-xanthes-2?catid=11&Itemid=101> (Erişim 20 Nisan 2025)

Βουλή Των Ελλήνων. <https://www.hellenicparliament.gr/>. (Erişim 20 Nisan 2025).